

АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ҲИСОБИНИ МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТНИНГ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИГА МУВОФИҚЛАШТИРИШ

А.Мамажонов

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти, “Бухгалтерия ҳисоби, таҳлил ва аудит” кафедраси мудири, и.ф.ф.д., доцент.

Р.Хабибуллаева

“Бухгалтерия ҳисоби” (қишлоқ хўжалигида) мутахассислиги I- босқич магистранти.

Аннотация: Ушбу мақолада муаллифлар томонидан асосий воситалар ҳисобини ва халқаро стандартларга мувофиқлаштириши тўғрисида фикр юритилган.

Калим сўзлар: инвестор, менежер, ахборотдан фойдаланувчилар, асосий воситалар, бухгалтерия ҳисоби, БҲХС, МҲХС.

Асосий воситаларнинг ва бошқа мол-мулкнинг чиқиб кетишидан олинадиган даромад деб бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланувчи асосий воситаларнинг ва бошқа мол-мулкнинг чиқиб кетишидан олинадиган фойда эътирофи Солиқ Кодексининг 298-моддасида ўз аксини топган¹.

Бегараз, қайтариб бермаслик шарти билан олинган асосий воситалар даромад деб эътироф этган 299-моддада, ушбу бепул олинган мол-мулкнинг бозор қиймати қайси ҳужжатлар билан тасдиқланиши лозимлигини белгилаб беради².

Узоқ муддатли активлар бу аввало мулк, шу сабабли Солиқ Кодексининг 375-моддасида Мулкий даромадлар деб номланади. Бумоддада мулкий даромадлар таркибига қуйидагилар киритилган:³

- 1) фоизлар;
- 2) дивидендлар;
- 3) мол-мулкни ижарага беришдан олинган даромадлар;
- 4) солиқ тўловчига мулк ҳукуки асосида тегишли мол-мулкни реализация қилишдан олинган даромадлар;
- 5) саноат мулки объектларига, селекция ютуғига оид патент (лицензия) эгаси бўлган солиқ тўловчининг патентдан бошқа шахс фойдасига воз кечганда ёки лицензия шартномаси тузганда олган даромади;
- 6) роялти;
- 7) ишончли бошқарувга берилган мол-мулк бўйича ишончли бошқарувчидан олинган даромад.

Солиқ кодексининг 59-боби Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ деб номланади. Кўчмас мулк бухгалтерия ҳисобида асосий восита ҳисобланди ва Солиқ кодексига кўчмас мулк жумласига қуйидагилар киради⁴:

¹Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси. (янги таҳрири) 30.12.2019й.

²Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси. (янги таҳрири) 30.12.2019й.

³Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси. (янги таҳрири) 30.12.2019й.

⁴Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси. (янги таҳрири) 30.12.2019й.

1) кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органларда рўйхатдан ўтказилиши лозим бўлган бинолар ва иншоотлар;

2) қурилиши тугалланмаган объектлар. Қурилиши тугалланмаган объектларга қурилиш объектига доир лойиҳа-смета ҳужжатларида белгиланган норматив муддатда қурилиши тугалланмаган объектлар, агар қурилишнинг норматив муддати белгиланмаган бўлса, ушбу объектнинг қурилишига ваколатли органнинг рухсатномаси олинган ойдан эътиборан йигирма тўрт ой ичида қурилиши тугалланмаган объектлар киради;

3) темир йўллар, магистраль қувурлар, алоқа ва электр узатиш линиялари, шунингдек, мазкур объектларнинг ажралмас технологик қисми бўлган иншоотлар;

4) қурилиш ташкилотлари ёки иморатларни қурувчилар балансида кейинчалик, кўчмас мулк объекти фойдаланишга топширилгандан кейин олти ой ўтгач, сотиш учун кўрсатилган турар жой кўчмас мулк объектлари.

Шу билан бирга ушбу моддада кўчмас мулк таркибига кирмайдиган объектлар кўрсатилган, аммо айнан шу объектлар БҲХСга асосан ва БҲМСга мувофиқ асосий восита ҳисобланади. Масалан, турар жой-коммунал хўжалиги ва белгиланган мақсади бўйича фойдаланиладиган бошқа умумфуқаровий аҳамиятга молик шаҳар хўжалиги объектлари. Турар жой-коммунал ва бошқа умумфуқаровий аҳамиятга молик шаҳар хўжаликлари объектлари жумласига шаҳарлар ва шаҳарчаларни санитария тозалаш, ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш объектлари, ташқи ёритиш, коммунал-маиший эҳтиёжлар учун ва аҳолига водопровод (сув олиш ва тозалаш иншоотлари билан), канализация (тозалаш иншоотлари билан), газ, қозонхоналар ва иссиқлик тақсимланувчи тармоқлар (уларнинг иншоотлари билан), шунингдек турар жой-коммунал хўжалиги объектларига техник жиҳатдан хизмат кўрсатиш ва уларни таъмирлаш учун мўлжалланган бинолар; суғориш ва коллектор-дренаж тармоқлари; ер участкалари киради.

Бугунги кунда халқаро стандартлар жорий этилган бир вақтда, асосий воситалар ҳисоби ва аудити янги меъёр ҳамда методологияга эҳтиёж сезади. Хорижий мамлакатлар амалиётида ҳар бир БҲХС босқичма-босқич расман қабул қилинган. Ҳар бир қабул қилинган стандартга асосан методологияда қўшимча йўриқномалар, назоратнинг янги рақамлаштирилган усуллари ишлаб чиқилган. Ўзбекистон ҳисоб тизими бугунги кунда худди шундай такомиллаштирилган ҳисоб ва назорат тизимига эҳтиёж сезмоқда. Норматив ҳужжатларга асосан хўжалик юритувчи субъектлар ҳисоб сиёсатидан молиявий ҳисобот таомилларини юритишда андоза сифатида фойдаланадилар.

Мамлакатимиз ҳозирги босқичида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини ислоҳ қилиш энг долзарб вазифалардан бири бўлиб, кенг доираги иқтисодий ўзгаришларнинг ажралмас қисмидир. Иқтисодиётнинг замонавий глобализацияси миллий ҳисоб тизимларидаги фарқ билан боғлиқ молиявий ҳисоботларнинг таққосланувчанлиги муаммосини келтириб чиқаради. Молиявий ҳисобот халқаро стандартлари (БҲХС) бу муаммони ҳал қилиш учун энг муносиб восита ҳисобланади.

БҲХС– ташкилотлармолиявий ҳисоботларини тайёрлаш тамойиллари мажмуи бўлиб, нафақат йирик, балки ўрта компанияларда ҳам бошқарув қарорларини қабул қилиш учун зарур асос сифатида ҳаракат қилиши мумкин. БҲХС ёрдамида тайёрланган молиявий ҳисобот кўпроқ ахборот ҳисобланади. Сўнгги бир неча йилда мамлакатимиз меъерий-ҳуқуқий базаси БҲХСнинг қўлланиш доирасини тартибга солувчи ҳужжатлар рўйхати билан тўлдирилди.

БҲХС жадал амалиётга кириб келиши натижасида, бир қатор муаммолар пайдо бўлди, яъни:

- 1) БҲХС ва БҲМС параллель ҳисоб натижасида, бухгалтерия ҳисоби мураккаблашди;
- 2) мавжуд дастурий маҳсулотлар мукамал эмаслигини кўрсатди;
- 3) икки стандарт мақсадлари фарқланиши, мамлакатимиз ҳисоботлари молиявий тавсифга эга бўлган бир вақтда, БҲХС инвесторлар учун энг шаффоф маълумотларни тақдим этишга қаратилган (ички корхоналар бунга тайёр эмас).

Бундай зиддиятли ҳолатларда бухгалтерия маълумотлари фарқланади, аудиторнинг ҳулосаси тўғри, ишончли ва беҳато деб айтишимиз мумкинми.

-Бошланғич қиймат 5-БҲМСга асосан “асосий воситаларни яратиш (қуриш ва қуриб битказиш) ёки харид қилиш бўйича қилинган харажатлар қиймати, шу жумладан тўланган ва қопланмайдиган солиқлар (йиғимлар), шунингдек, активни ундан мақсадга мувофиқ фойдаланиш учун ишчи ҳолатига келтириш билан бевосита боғлиқ етказиб бериш ва монтаж қилиш, ўрнатиш, ишга тушириш ва исталган бошқа харажатлар”⁵ қиради.

Ваҳоланки, БҲХСга асосан бошланғич қиймат ўз ичига демонтаж ва бузиш харажатларини олади.

-“Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонуннинг 17-моддаси, Солиқ Кодексининг 306-моддаси, 5-БҲМСнинг 35-бандига асосан ер қиймати амортизация қилинмайди. 16-сон “Мулк, машиналар ва ускуналар” номли БҲХСнинг 56-параграфига ер ва бино бирга харид қилинганда ҳам алоҳида амортизация қилинади.

- 5-БҲМСга асосан асосий воситалар таркибига 0170 сўтда “Иш ҳайвонлари”, 0171 сўтда юритилаётган “Маҳсулдор моллар”, 0180 сўтида “Кўп йиллик ўсимликлар” киритилган. БҲХС 16 Ҳайвонлар ва ўсимликларнинг 41 БҲХС “Қишлоқ хўжалиги” стандарти асосида ҳисоби юритилади; сотиш учун тавсифланаётган Мулк, машиналар ва асбоб-ускуналар БҲХС (IFRS) 5 “Сотишга мўлжалланган узоқ муддатли активлар ва тугатилган фаолият” стандарт асосида ҳисоби юритилади.

Демак, халқаро стандартларга ўтишда биз меъёрий-ҳуқуқий базага ўзгартиришлар киритишимиз лозим эканлиги яққол намоён бўлмоқда. Бу ҳолат, аудит тўла ва асосли бухгалтерия ҳисоб стандартлари асосида олиб борилишида аудиторлик ҳулосалари ишончилигини таъминланиш учун мутаносибдир. Халқаро стандартлар асосида яратилган ҳисоб тизимини Миллий ҳисобга яқинлаштиришда кўпгина муаммолар мавжуд.

Молиявий ҳисобот халқаро стандартлари билан Халқаро аудит стандартларининг (АХС) ўзаро боғлиқлиги қўйидагилардан иборат:

1. Умумфойдаланишдаги терминнинг расмий абривиатуралари БҲХС ҳамда АХС аудиторлар ва молиявий ҳисоботни тайёрлаш учун масъул бўлган текширилувчи шахслар ўртасида аудитнинг мақсади ва объектларини тақдим этиш тўғрисидаги келишмовчиликларнинг олдини олади.

2. Аудиторлар умумий ва текширилаётган молиявий ҳисоботларнинг белгиланган талаблар мезонига мувофиқлигини БҲХСдан фойдаланадилар.

3. Агар текширилаётган шахс БҲХСга мувофиқ ҳисобот тузса, аудит давомида барча молиявий ҳисобот стандартларини қўллаш зарур бўлади. Унда аудитор БҲХС томонидан ва давлатнинг қонуний меъёрларига, ишлаб чиқилган стандартларга мурожаат қилади.

Тадқиқот ишимизда турдош бўлган икки стандарт, яъни IAS 16 Мулк, машина ва асбоб-ускуналар ва 5-сон БҲМС ўрганиш асосида уларга таянган ҳолда ушбу стандартларнинг фарқи ва ўхшаш жиҳатларини келтирдик.

⁵5-БҲМС “Асосий воситалар”.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 24.02.2020 й. ПҚ-4611-сон “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. //Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 23 декабрь. №258. 3-бет.
3. 5-сон «Асосий воситалар» номли БҲМС, 3-банд.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси 2020 йил 29 декабрь.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ПФ4720-сонфармони 2015 йил 24 апрель.
6. Каримов А.А. ва бошқ. Бухгалтерия ҳисоби: Олий ўқув юрти талабалари учун дарслик /Муаллифлар: А.А. Каримов, Ф.Р. Исроилов, А.З. Авлоқулов. –Т.: Шарқ, 2004. –592 б
7. Mamajonov Akramjon Turgunovich. [Accounting for the costs of carrying out production activities of farms in a market economy in Uzbekistan](#). “DEVELOPMENT ISSUES OF INNOVATIVE ECONOMY IN THE AGRICULTURAL SECTOR” International scientific-practical conference. 2021/3

